

РОЗУМІННЯ БОГА, “БОГОЛЮДСЬКА ІСТИНА”, ОСНОВИ ХРИСТИЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ У ВІРШАХ ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА

І.А.Зелененька

Анотація. Стаття присвячена образу Бога в ліриці відомого українського поета-модерніста Тараса Мельничука. Митцеві вдалося використати різноманітні назви форм Абсолюту, зокрема Дух, Янгол, Голуб; поетизуючи в дусі пантеїзму на теми життя, вічності, пишної природи України, він підносить образ Бога, Істину в усіх його інтерпретаціях.

Ключові слова: модернізм, сакралізація, образ, символ, пантеїзм.

Анотация. Статья посвящена образу Бога, Истину в лирике известного украинского поэта-модерниста Тараса Мельничука, главным образом, в стихах «Большой гармонии». Писателю удалось использовать разные названия формы абсолюта, в том числе – Духа, Ангела, Голубя; поэтизируя в духе пантеизма на жизненные темы, о вечности, о природе Украины, он возносит образ Бога во всех его интерпретациях.

Ключевые слова: модернизм, сакрализация, образ, символ, пантеизм.

Summary. The article is devoted to the image of God in the lyrics of the famous Ukrainian poet – modernist Taras Mel'nichuk. The artist managed to use various names of the forms of the Absolute, including Spirit, Angel, Dove; poeticizing in the manner of pantheism life themes, eternity, lush nature of Ukraine, he presents the image of God in all his interpretations.

Key words: Modernism, sacralization, image, symbol, pantheism.

Складна, компаративістична проблема інтерпретації традиційних для мислення українців образів Бога, Істини, укорінених в національній етнопедагогіці, у поетичних текстах лауреата Шевченківської премії Т.Мельничука (у збірках “Князь роси”, “Із-за ґрат”, “Чага”, “Строф із Голгофи”) як типового представника покоління інакомислячих, когорти андеграунду, актуальна, мало досліджена. Спорадично її торкнулися в дослідженнях літератури 60-80-х років ХХ століття та її виховного потенціалу В.Моренець, Ю.Ковалів як автори підручника для школи, у світлі апперцепції, із точки зору психолінгвістики – С.Кут, у власне літературознавчому аспекті – Б.Мельничук, М.Жулинський, Г.Штонь.

Отже, дослідження розуміння бога, “боголюдська істина” у світлі християнського виховання потребує ґрунтовного розгляду. Вона надзвичайно своєчасна й тому, що твори Т.Мельничука варто вводити до шкільної програми, а розуміння Бога й Істини, їх трансляції в поета є типовими для мислення українського митця із постколоніальною свідомістю (отже, порушене питання належить до царини компаративістики – стику літературознавства, психоісторії, психології мистецтва, етнопедагогіки, християнського виховання молоді загалом). Окрім того, розвивання молоді засобами художньої словесності варто здійснювати на найкращих вітчизняних зразках, християнська ойкумена яких всмоктує в себе традиційні виховні ідеали українців як європейців, що й інтерпретуватиме наша розвідка на прикладі поезії дисидента, першого Тараса серед лауреатів Національної премії імені Тараса Шевченка.

Пріоритетним і рятівним для кожного поета-вигнанця, поета-дисидента, учасника руху опору (а це постійна ситуація на теренах ХХ століття) від власних експериментів над собою та віршем є **світ Бога**, світ під Богом. Оскільки світ існує як усеєдність, світ є Бог [4, с.254]. Світ Бога у ліриці Т.Мельничука не є версифікацією виключно біблійного світу, застереженням перед гріхами, хоч поет сам про себе наголошує “не вбив”. Вибраний для опису світ у поетичних збірках часто виявляється “царством, що розпалося”, і опис його має неминуче розсіпатися у суперечностях” [7, с.243].

Бог у мисленні поета канонічний, у таких проявах-максимах: караючий Бог зі Старого Завіту і Бог милосердний з Нового Заповіту. У центрі уваги поета картини спокуси, гріхопадіння, каяття і спокути, бо гарантії в існуванні Бога нема, людина завжди може сумніватися в ньому, пригадуючи закоріненість у міфологічне багатобожжя (за збіркою “Чага”, саме в ній відчувається апелювання поета до двох світів - це природний світ необхідності, світ Бога, що виявляє людське духовне начало[7, с.343]). Поет вчить свого читача на своїх-таки помилках, трагедіях, фатумі.

Мислячи по-кантівськи, поет вважає добро безсилим, а моральну свідомість – недієвою: світ – марення, чортівня, а тому ніби світоглядно навчає своє покоління: “Спочатку був бог /потім придумали

коневи підкову/ затим за хвіст коня прив'язали людину/і привезли до нас: здрастуйте коні” [5, С.45]. В гуцульській міфології творцем коня був арідник. Біблійною реплікою “Спочатку був бог” і метафоричною будовою картини світу поет доводить марність спроби християнина будувати версії про Бога: “Бог є Дух, не есенція, а екзистенція... Існування людини, взятої у глибині, а не на поверхні” [1, с.10].

Бог є *ultima ratio rerum* (останнє обґрунтування речей), Бог є *potentia actuosa* (активна можливість) світової дійсності [8, С.341]. Бог – центральна проблема гносеології: для віруючої людини питання Бога тотожне питанню пізнання. Т.Мельничук – християнин з питомою часткою міфологічного світовідчуття, пантеїзму, це питання виникає з особливою гостротою у тих віршах, де на паралелі з образом церкви постає образ кровопролиття (це традиційно для українських митців ХХ століття).

Поет вірить і в Бога і в хаос, тому іноді Бог для поета гіпотетичний. Віра в Бога передбачає більше “дати”, ніж “взяти”; тому звертається до жінки прохально: “Візьми мене на палець...”, “Верни мені мене” [5, С.67]; це позірне повжане ставлення митця до особи протилежної статі, що не може не захоплювати в контексті пошуку Істини, діалогу Бога й Людини, де Бог є Любов). У віршах присутня пантеїстична точка зору – Бог живе в космосі (космос у поета “звужується” до номена “небо”). Ідеократична позиція Т.Мельничука в тому, що він уявляє існування космосу в Бозі, за аналогією створюючи свій образ – “все в мені”, “на мені весь мир бродить / сонце ходить” [5, С.78]. Ці приклади є першым усвідомлення самого себе як безкінечної істоти, синтезу безкінечного і кінцевого. Вони склалися на міфологічному і релігійному підґрунті розуміння Ісуса Христа як богочоловіка [5, С.498], розуміння людини як замислу Творця, Бога-Отця, розуміння божественної і людської природи, які можуть бути з'єднані, а не тотожні. А це також відповідає версифікаціям фольклорного періоду розвитку національної культури й виховання на фольклорі.

“Працює” у світоглядній картині лірики Т.Мельничука і так звана двостороння теорія **Боголюдської істини**: “Бог народжується в людині, і людина цим підіймається і збагачується... Та є інша сторона, менш розкрита і зрозуміла. Людина народжується в Богові і є потреба Бога в людині. Це допускає творчу відповідність людини Богові” [1, с.10]: ”Ще рано-рано / (ще не всі в ранах) / ще хоче спати / і звір у лісі і люд у хатині / і смерть у нетрях і бог на небі ” [5, С.96]. Пізнання Бога поетом є динамічним і драматичним: Бог постійно в дії, русі, йому властиві людські поривання, переживання людських трагедій. Версифікації **апокаліптичного** характеру мають, так би мовити, внутрішній образ - рай: “Перед хатою в нас – от лицарство! – / побудовано Божее Царство (новітне)” [5, С.103]. Апокаліптичність досягається і в метафорі неба: “Задихається наше небо”. **Бог** втілений через зорі: “І Божі Очі й Боже Місто – стожари” [5, С.69]. Поет використовує фразеологізм з образом Бога: “Ради Бога...”, “Хай Бог боронить”. Насилля і віра постають як реалії українського життя: “Бо ми такі богомольці / що не живе уже сонце” [5, С.105].

Образ Ісуса Христа (символу милосердя, виховання в милосерді) у поезії українців як чоловіколюбних, богобоязних, у ліриці Т.Мельничука, зокрема, побудований за християнською логічною традицією: Христос – бог-син (друга особа Тройці), “не має початку днів”, юдей, який був розп'ятий на хресті. Теологічні світоглядні картини у своїй повноті не властиві віршам Т.Мельничука. Саме Ісус Христос – найбільший вірець для наслідування серед усіх образів-персоналій світової історії у ліриці Т.Мельничука. Поет приймає Христову вимогу йти до досконалості, що є моральним прикладом. У цьому контексті проаналізуємо поезію “Я спочатку вчився ходити босоніж...”. Вона містить переосмислення ходіння по воді (одного з Христових Чудес): “Ісус іде собі поперед мене / по морі по воді зеленій / іде як по камінні – тільки віра! – / Ісусе я іду я не впаду / не втоплюся і перейду по хвилях / наче по льоду / як ти ішов і перейшов... ” [5, С.112]. Тут вжиті ще й символи таїнства євхаристії, визначеної на Тайній Вечері: “А довкруги / хліб твого тіла / кров твого вина Ісусе! / я не втоплюся й не боюся дна” [5, С.115]. Поет намагається подати світоглядну картину, де за аналогією до Христа, сам іде на жертву за свій народ, розуміючи наслідування Христа як долю, пізнання, шлях на Голгофу.

Вся поезія Т.Мельничука – ніби складне підведення від гріха до християнської норми: “Тепер я жду тебе”. Ім'я Ісус є грецькою передачею єврейського Єшошуа, “Бог допомога, спасіння”, Христос – месія, помазаник [4, с.490], звідси трансформації - Спаситель, Позбавитель, Заступник. Це ім'я було виголошене ангелом Йосипу: “...і даси Йому ймення Ісус, бо спасе Він людей Своїх від їхніх гріхів” (Євангеліє від Матвія: 1,21). Т.Мельничуку близькі форми Христос і Спаситель, месія. Ісус для Т.Мельничука – етичний імператив і шлях, але все ж не *modus vivendi*. Образ Ісуса у поемі “Пастирі” Т.Мельничука фатальний, він наводить жах безвиході на землі, неминучість агресії: “Правий чобіт твій Ісусе повен крові / а в лівій руці вбитий світ / примушує вбити щоб себе захистити / святий вечір” [5, С.115]. У творі видно яскраве поєднання міфологічного і християнського світоглядів, властивого

культури українців: образ Ісуса в чоботях і крові, який змушений вбивати з метою захисту, а це не є християнським звичаєм [2, С.465].

Ісус Христос як Богочоловік – своєрідний гарант Боголюдської істини (усе це має відбиток стійкого дохристиянського уявлення про синів богів, “божественних мужів”, богочоловіка, богосина) [4, С.497]. Не випадково Т.Мельничук «бачить», що його правий чобіт у крові: у міфологічних моделях народів світу “праве” співвідносилось із правдою, чоловічим, верхнім, добром [7, С.172], отже це правда і добро в крові (ми розуміємо, що поет переносить таку подію у ХХ століття). Це також нагадує за семантикою боротьбу добра і зла, головним чином в епічному поєдинку Ісуса з Дияволом (Євангеліє від Матвія. 4, 1-11, Євангеліє від Луки. 4, 1-13) у пустелі, де саме тричі, наче герой в народній казці, Ісус перемагає зло словами зі Старого Завіту. Але картина потопаючого у крові ХХ століття фокусує приреченість століття, маркуючи схожість з Апокаліпсисом.

Наголошена невинність Христа співвідноситься з відсутністю моральної провини українського народу за зло (тоталітаризм) і добро (Україну), отже Ісус – це певний канон для Т.Мельничука. Спостерігаємо міфологічне “перевертання” символів – “бунтаря до хвоста”, у християнській традиції - мирного життя поряд з тваринами до гріхопадіння [4, С.491]: “Бунтаря – до хвоста,/ як Христа – до хреста” [6, С.22]. Картина - приреченість Ісуса мати свого зрадника з’являється через те, що поет переосмислює біблійний сюжет так, наче сам пише Біблію: “І світ усіх кудись несе / немов Ісуса до Іуди” [5, С.22]. Чому, на думку поета, світ несе праведників до Юди (зрадника)? Син Господній і людський, Ісус Христос, не міг відмовити Юді у поцілунок і зраді. Поцілунок Юди Іскаріота у Гетсиманському саду є знаком для воїнів, хто між апостолів є Христом (Євангеліє від Марка. 14, 43-45).

Бог, про що свідчить етнопедагогіка, класична художня література, присутній невербально й нематеріально, разом із тим, - у словах, у предметності. Найбільше для українців знаковий символ Бога – хрест; експресія в образі-символі хреста наскрізна, трагічна, бо хрест ототожнений з поетом і перетворюється на традиційну картину християнського світу: “Стою на трьох розпутьях, як білий хрест” [6, С.32].

Християнського Бога долучено до створення символу, що ідентифікує самого поета і сприяє найвищому сакральному діалогу митця і Бога: “В зорепад совиних очей / я люблю відчинити небеса роси / і розмовляти з Богом / Бог то грізно то привітно / киває головою” [6, С.43]. **Любов до Бога** – це головна християнська заповідь, “Любити – значить відмовитися від обмеженості серця своїм особливим моментом” [4, С.214], проте поет більше любить життя: “О Господи не сердься що так тримаюсь за життя”. Звернення-молитви у віршах є також апелятами до читача-атеїста. До Бога звернений відчай втрати видимої Батьківщини: “Боже / курай курай довкруги” [5, С.98]. Це також ремінісценції з Біблії: “Із сімені просіяного богом / виросте бог”. Зображаючи **непокірність Богу** і картини пекла на землі, поет натякає, що Вишній спить: “Десь небо у могилі спить / а пекло розповзлося по усій землі” [6, С.57]. Протест проти Бога, його децентрація, – єресь, бо світ і природу центрує Бог, але Богопізнання не звільняє поета від страждань.

Отже, образи **Бога, хреста** (християнського символу, долі) – еквіваленти поклоніння, панестетики, а також світової трагедії для поета (зокрема хрест, хоча він став символом воскресіння і нового життя задовго до християнства). Тут простежується зв’язок-аналогія світового дерева з розп’яттям Христа (за С.Токаревим). У зверненні до розп’ятого Христа поет перемагає “ніщо”. “Ти – воїн, / а не Христос у вінку / із тернія...” – це ілюстрація міфологічного уявлення Т.Мельничука про помсту, де нема місця милосердю. Іноді під впливом споглядання хаосу і насилля ХХ століття вона стихійно породжує у свідомості та віршах “Чаги”, “Князя роси”, “Із-за ґрат” смисловий абсурд, безглуздість всякого намагання: “...що з Ним, що без Нього / Земля у хрестах: Хрести на грудях./ А завтра – в узголів’ї” [6, С.65].

Звідси, через образ українця-воїна, а не Христа у терновому вінку, нездатного “вирости” до християнської добротності і милосердя, Євангеліє сприймається поетом-модерністом як особистий еталон безпорадної праведності і приреченості страдництва (ці ідеї суголосні з ідеями християнського виховання – усепрощення, милосердя, примирення з юродством). Це привід для наслідування як культурний міф. Тут ми простежуємо подібність до ідеї Дж. Фрезера про магічний обряд як джерело всякої релігії, про те, що в основі християнства лежить обряд ритуального вбивства вождя племені. Розглянуті світоглядні картини дублюються у своїй християнській експресії у текстах збірок Т.Мельничука, які про дубльовані у трьохтомнику, виданому нещодавно, уже після смерті поета, і становлять стрижень катастрофічного та апокаліпсичного бачення митця як типового бачення світу і Бога у їхній взаємодії, Істини і людини в інтерпретаційних потенціях й дидактичних порухах українського мистецтва другої половини ХХ століття.

Література

1. Бердяєв М. Царство Духа і царство кесаря / М.Бердяєв. //Зарубіжна література, 2003,№8– С.10.
2. Войтович В. Українська міфологія / В.Войтович. – К.: Либідь,2005. – 664с.
3. Кут С. Міфологічні коди поетичного мислення Т.Мельничука / С.Кут. // Вісник Прикарпатського університету: Філологія. – Випуск IV. – Івано-Франківськ: Плай. 1999. – С.70-76. 170.
4. Ланглуа А., Ле Муане А., Спіс Ф., Тібо М., Требюшон Р., Фуйу Д. Святе Письмо в європейській культурі. Біблійний словник / [А.Ланглуа, А. Ле Муане, Ф.Спіс, М.Тібо, Р.Требюшон, Д.Фуйу] – К., Дух і літера, 2004. – 320с.
5. Мельничук Т.Ю. Мельничук Т. Твори в трьох томах. / упорядники М.Андрусак, М.Лазарук / Том 1: Поезії. – Коломия: Вік., 2003. – 254с.
6. Мельничук Т. Твори в трьох томах. / Упорядники М.Андрусак, М.Лазарук / Том 2: Поезії. – Коломия: Вік. , 2003 – 256с.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т. / [Ред. Токарев С.] – М.: Русс. энцикл. – 1997 – Т.1. – 568с.
8. Словник символів культури України / [За загальною редакцією В.Коцура, О.Потапенка, М.Дмитренка]. – К.: Міленіум, 2002. – 260с.
9. Флоровський Г. Метафізичні передумови утопізму / Г.Флоровський //Хроніка 2000.- К.:2000.-Ч.2., №39-40. – С.341.